

ORDASI ÁGNES

TÚL A SÖVÉNYEN, ÁT A CSALÁNON, KERESZTÜL A PUSZTÁKON

Bencsik Péter: *Demarkációs vonaltól államhatárig. A határ menti társadalom és konfliktusai az 1920-as években*, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2022, 156 oldal

1920 szeptemberében egy férfi kopogtatott a kisvárdai csendőrség ajtaján. Ő Berlich Rezső volt, zenetanító, a helyi társadalom megbecsült tagja, aki feleségével együtt azért kereste fel a hatóságokat, hogy egy határsértést bejelentsen. Az eset pikantériáját az adta, hogy az illegális határátlépést – tettük teljes tudatában – Berlich és neje maguk követték el. Berlich magyarázatként Aradon élő apósa súlyos gyomorrákját hozta fel, és azt, hogy a betegség előrehaladott állapota miatt már nem maradt idejük a budapesti útlevélszerzésre. Ott és akkor indulni kellett, és csak az idős férfi elhúzódó halála után térhettek haza. Többek közt így történhetett – mentegetőzött Berlich –, hogy a Kétegyháza kiállított háromnapos tartózkodási engedélyük dacára az egész augusztust a Romániához került Aradon töltötték és csupán szeptember 6-án érkeztek vissza Kisvárdára. És ha már ott jártak – vallotta be a tanító –, azt is felmérték, hogy a város milyen elhelyezkedési lehetőségekkel kecsegtethet annak felszabadulását követően.

Az ügy természetesen egyáltalán nem tartozott a kimondottan nagy volumenű határsértések közé, mégis számos tanulságot rejt magában. Példának okáért azt, hogy a határátlépési feltételek jelentősen megszigorodtak, és azt, hogy mind nagyobb teret nyert a helyi igényeket és gyakorlatokat csak mérsékelten figyelembe vevő bürokrácia. Ezen kívül a történetből az is kiderül, hogy az ellenőrzés nem mindig ment végbe tökéletesen, illetve az, hogy a határsértéseknek igen változatos okai lehettek. Úgy, mint a megszokás, a tudatlanság, a sürgős családi problémák, az egzisztenciális és pénzügyi kérdések, a jövőbeli elképzelések, a lehetőségek és egyéb kényszerek stb. Végül, az ügyből kiviláglik, hogy az előírásokat nem csupán bűnözők, vagy olyan egyszerű emberek szeghették meg, akik számára a „határ” sem fizikai formájában, még kevésbé absztrakt fogalomként nem létezett. Ellenkezőleg, a határsértők közt olyan tanult személyek is lehettek, akik számoltak tettük visszásságával és következményeivel.

Magyarán, Berlichék esete ahelyett, hogy egy eltévelyedett kisvárdai tanító botlását és Canossa-járását mesélné el, sokkal inkább a lokális társadalmak és a hatóságok súrlódásairól, az egyének, kisebb közösségek és az államalakulatok ambivalens és folyamatosan változó, összefonódó kapcsolatrendszeréről, a különböző határfelfogások, -érzetek és -értelmezések problémájáról szól. Ezeket a kérdéseket Bencsik Péter *Demarkációs vonaltól államhatárig. A határ menti társadalom és konfliktusai az 1920-as években* című, az MTA „Lendület” Trianon 100 Kutatócsoport támogatásával a 2022-ben megjelent kötetében járja körül.

A szerző témaválasztása nem véletlen. Egyrészt, az elmúlt években a határkérdésekkel kapcsolatos társadalmi jelenségek iránt látványosan megnőtt az érdeklődés. Másrészt, mert Bencsik Péter csaknem egész eddigi pályafutását a határok és az egyes társadalmi csoportok viszonya tanulmányozásának szentelte. Éppen ezért a *Demarkációs vonaltól államhatárig* mögött hosszú évek, évtizedek kutatásai állnak. Kitűnik ez a kötet letisztult, közérthető stílusából, kiértelt módszertanából, precíz fogalomhasználatából, a felszínre hozott ismeretek kontextualizálódásából, valamint a történelmi Magyarország határon inneni és túli különböző közgyűjteményeiben és nyelveken végzett alap kutatásból, a feltárt dokumentumok hosszú lajstromából.

A könyv azonban korántsem a szerző korábbi eredményeinek egybegyűrt és ismételt közlése. Bencsik a könnyebbik út helyett ugyanis inkább érdekes kísérletre vállalkozik és jóformán kizárólag a kihágási iratokra és a korabeli sajtóra támaszkodva a trianoni határmenti társadalmak mindennapi gyakorlatait a konfliktusok és devianciák felől, mikrotörténeti jelleggel közelíti meg.

A szerző arra keresi a választ, hogy mikor, hogyan, milyen stációkon keresztül és mennyiben ment végbe a helyben élő lakosság életmódváltozása, határfelfogása, és voltak-e haszonélvezői a lezajlott átalakulásoknak? Bencsik fontos kérdésként teszi fel, hogy vajon a bekövetkezett változások kizárólag Trianon következményeinek tekinthetők-e, és amennyiben nem, milyen egyéb tényezők játszottak még közre az új helyzet kialakulásában, illetve a demarkációs vonalak országhatárokká szilárdulásában. A szerző *expressis verbis* nem említi, ám a munkája a biztonság, a kontroll és a felügyelet, a bizalom és az alkalmazkodás problémáit feszegeti állam és állam, valamint állam és társadalom relációjában.

Bencsik a kötetét jól átgondolva, hét plusz egy összegző nagyfejezetre osztja, amiket további alfejezetekre tagol a témák hatékonyabb és koncentráltabb kibontása érdekében. E fejezetek összefüggő láncot alkotnak és a „Honnan hova?” és a „Miből mi lesz?” kérdéseinek logikája szerint épülnek fel. A közölt információk befogadását segíti, hogy a fejezetek struktúrája még az olykor-olykor előforduló ismétlések ellenére is feltűnően szabályos. Sőt, szinte feszes, mondhatni „angolszászos”. Ennek megfelelően az egyes egységek mindig konkrét, szerkesztésileg is elkülönített célkitűzésekkel kezdődnek,

amiket előbb az állítások és a példák, majd a szerző elemzései követnek, végül egy összegző passzus zár le.

Bencsik kötetének origójaként az Osztrák–Magyar Monarchia, és azon belül a Magyar Királyság dualizmus kori határpolitikáját és a vonatkozó jogszabályi szabályozás lényegesebb elemeit vázolja fel. A szerző vizsgálatát a *határrezsim* fogalmára építve végzi el. Ezen terminus alatt minden olyan felülről jövő jogi, intézményi és adminisztratív elemet magába foglaló gyakorlatot ért, ami az államhatár legális átlépésének szabályozásával, illetve azok illegális áthágásának akadályozásával függ össze. Ekképpen a határrezsim szélesebb értelemmel bír, mint a határőrizet, mivel ez magába foglalja az útlevél- és vízumrendészeti intézkedéseket, a vámszabályokat, valamint a határlépési szabálysértési- és a bírósági eljárásokat is. Mindennek alapján Bencsik arra a következtetésre jut, hogy a századfordulóig Magyarország határpolitikáját viszonylag nagyfokú nyitottság, a javak, az eszmék és a személyek szabad mozgása jellemezte. Azaz inkább a nyugati típusú határrezsimhez állt közelebb, mintsem a keleti restriktív és zárt változathoz.

Ez a helyzet változott meg az első világháború kitörése előtti évekre. Előbb csak az egyre erősödő ki- és bevándorlás feltartóztatására hoztak megszorító intézkedéseket (kivándorlási törvény, bizonyos esetekben útlevél- és vízumkényszer, állami határrendőrség felállítása), majd 1912-ben a már a háborús készülődés jegyében elfogadott „felhatalmazási törvény” is megszületett. Ennek értelmében a központi kormányzatot ideiglenes jelleggel „kivételes hatalommal” ruházták fel, ami megteremtette a lehetőséget arra, hogy az állam és társadalom kapcsolatát újraértelmezze. A szerző hangsúlyozza, a „kivételes hatalom” hatálya a háborút követően sem évült el. Mi több, bizonyos elemei még az 1950-es években is visszaköszöttek.

A kormányzat intézkedései az állami közigazgatás fenntartását, erőkoncentrációjának maximalizálását, illetve a szükséges tartalékok biztosítását célozták, amit mindenekelőtt a társadalom fogyasztásának korlátozásával és a források elosztásának szabályozásával kívántak elérni. Már 1914 decemberében megtörtént a közszükségleti cikkek beszolgáltatási kötelezettségének elvi deklarálása, amit nem sokkal később a hatósági árak bevezetése, majd az árdragítók elleni intézkedéssorozat, végül a termékek külföldi exportjának tilalma és az egyes mezőgazdasági termények (liszt, gabona) szállításának állami monopolizálása követett.

Az „élelmezési diktatúra” mégsem írhatta át teljesen a kereslet és a kínálat logikáját. Országszerte feketepiacok alakultak ki és számottevően megnövekedett az uzsorából és csempészetből élők számaránya. Bár a határőrizeti és rendvédelmi feladatokkal egyaránt megbízott csendőrség, a határrendőrség, a határforgalmi katonai felügyelők, az állami rendőrség, a vámhivatalok, valamint a pénzügyőrség és az 1921-ben felállított vámőrség alakulatai elvileg mindent elkövettek a csempészet visszaszorítása érdekében, fellépésüket aka-

dályozta az átláthatatlan határőrizeti rendszer, a nem kellően definiált hatáskörök és a párhuzamos kötelezettségek. Az is zavart keltett, hogy sokáig még az olyan alapfogalmak sem bírtak általános, egyértelmű jelentéssel, mint például a „közszékségleti cikkek”, a „nyerészkedés”, a „tiltott behozatal” vagy a „csempészet”. Ez a bizonytalanság egyfelől nem ritkán kedvezett a visszaélést elkövető személyeknek, másfelől hozzájárult a hatóságok együttműködési hatékonyságának és hajlandóságának jelentős csökkenéséhez.

A téma önmagában is izgalmas, ám Bencsik tovább megy és a rendvédelmi szervek hatáskörének dilemmáit egy különösen fajsúlyos kérdéskörhöz köti. Jelesül a honvédelmi, a belügy- és a pénzügyminisztérium rivalizálásához, és a polgári és katonai szféra közti egyensúly egyre látványosabb eltolódásához, felborulásához. A disszonanciák főként a „rejtés éveiben” a revíziós hangulat prizmáján keresztül, az egyes hatóságok kettős alárendeltségéből származó súrlódások során mutatkoztak meg. Igaz, a legfőbb veszéllyel, az állam határainak őrzésével és a társadalom érdekeinek védelmezésével a hatóságok még így is közösen néztek szembe. A szerző példaként a „nemkívánatos elemek” kiszűrését és a „kémhisztériát” hozza fel. Tehát azon személyek kirotálását és távollátását, akiket gazdasági, társadalmi, faji-etnikai, információkezelési stb. oknál fogva állambiztonsági kockázatnak, veszélyesnek véltek. Bencsik arra az ambivalens helyzetre is felhívja a figyelmet, hogy bár Magyarország a határon túli magyarsággal való minél szorosabb kapcsolattartásra és a határok szabad átjárására törekedett, 1921-ben éppen a hathatósabb szelekció érdekében csatlakozott az útlevel-kötelezettség fenntartását szorgalmazó államokhoz.

A szerző hangsúlyozza, hogy a feltartóztatások és kitoloncolások leginkább a (galíciai) zsidókat, az orosz, az ukrán és a lengyel menekülteket és a kóbor cigányokat érintették, de a határátlépés kihívásaival másoknak is meg kellett küzdenie. Az 1918–1919 folyamán meghúzott demarkációs vonalak, majd az azokból lassacskán kialakuló határok elsősorban a történelmi Magyarország belsőbb területein jelentettek problémát, mivel ott az úti okmányok használatát és a határőrizethez kapcsolódó intézkedéseket még a háború idején sem vezették be. Vagyis a helyi lakosság lényegében nem rendelkezett saját határfogalommal és -élménnyel, így pedig tökéletesen értetlenül fogadta az előírt vízumkényszert és a szabályos határátkelés bonyolult folyamatát. Márcsak azért is, mert az okmányok beszerzése jelentős időt, pénzt és energiát igényelt, valamint egyéb kellemetlen következményekkel járt. A „rokonlátogató” Berlich házaspár határsértő tettét is hasonló kényelmetlenségek magyarázhatták.

Ugyanakkor Berlich-ék ügye csak egy volt a megannyi hasonló eset közül és azt leszámítva, hogy ők a hatóságoknál maguk jelentkeztek vallomástételre, deviáns megnyilvánulásuk inkább a tipikus, mintsem az atipikus példák kategóriájába tartozott. Hiszen „az új határ (nem meglepő) nemcsak akadá-

lyozta a családi kapcsolatok fenntartását, hanem azok megszakadásához is hozzájárulhatott” (52. oldal). Mindez kitűnik a szerző tekintélyes mennyiségű példát felsorakoztató, járásokra bontott elemzéséből, amik elsősorban a kihágás/vétség típusának, számarányának, motivációjának meghatározására irányultak, de a vizsgálat kitér az elkövetők korára és nemi megoszlására, valamint a fogamatba vett eljárás sajátosságaira és a kiszabott büntetések formáira is.

Bencsik külön érdeme az arányosságra és a kiegyensúlyozottságra való törekvése. Vagyis az, hogy csaknem az összes határmenti régiót bevonta vizsgálatába és a mintagyűjtés terepét a Vas vármegyei Szentgotthárdtól kezdve az északi putnoki és dél-keleti makói, valamint battonyai járásokon át Baranya vármegyéig kiterjesztette. Az egyetlen, ami jelen sorok írójában némi hiányérzetet kelt, hogy Fiume, a Magyar Királyság egyetlen tengeri kikötő- és többszörös határvárosa egyáltalán nem kerül megemlítésre a kötetben. A recenzens véleménye ugyanis, hogy a fiumei minták akkor is árnyalhatták volna a felvázolt képet, ha az ottani viszonyok meglehetősen eltértek az ország más határvonalain tapasztalható általános állapotoktól, valamint a többnyire mezőgazdasági munkából élő népesség mindennapjait befolyásoló tényezőktől.

Ahogy a „kettősbirtokos” terminus széles körű elterjedése is sugallja, a földművelők és -birtokosok helyzete egyébiránt különösen kényes kérdést jelentett a határok megvonása és használata tekintetében. Ennek egyik legfőbb oka, hogy az új határvonalak gyakran komplett földeket vágtak ketté, de arra is akadt példa, hogy a telkek bérlője/birtokosa került a határ másik oldalára. Bármelyik eset is fordult elő, a kettősbirtokosok földjüket csupán rendszeres határátlépéssel művelhették meg, amiért a kishatárforgalom kölcsönös biztosítására, valamint a határátkelési protokoll egyszerűsítésére volt szükség.

A „kivételezés” szabályozásával fontos elvi és gyakorlati dilemmák is felmerültek. Így a könnyített eljárásra jogosultak körének meghatározása, az egyes területek rossz közlekedési viszonyai és nehéz megközelíthetősége, az útlevelek és határszéli úti igazolványok beszerzésének és elfogadásának kérdése, valamint a határon túli tartózkodás területi mélysége és lehetséges időtartama. Kisebb mértékben, de ez a megosztottság a szomszédos államok nem magyar ajkú népességét is sújtotta, így a kérdés tartós rendezése kizárólag kétoldalú államközi megállapodások révén valósulhatott meg. Az út azonban, ami a megegyezésekig vezetett – *Sic itur ad astra!* –, mindennek nevezhető, csak egyeseknek nem. Ennek tipikus példaként említhető, hogy bár Magyarország a trianoni szerződés aláírásával elismerte az új határokat, még éveken át a „demarkációs vonalak”, illetve a „megszállt területek” kifejezéseket használta az úti okmányaiban, amit viszont a szomszédos államok felháborodottan elutasítottak.

Magától értetődik, hogy az államközi bizalmatlanság és feszültségek dacára a határ menti társadalom leghétköznapibb igényeinek kielégítése nem húzódnak el, és az, hogy ahol a szükség megmutatkozik, ott előbb-utóbb

valamilyen megoldás is megszületik. Éppen ezért üdvözlendő, hogy Bencsik egy teljes önálló szakaszban bizonyítja, hogy a bürokratikus „papírháború” idején a lakosság továbbra is pragmatikusan gondolkodott és leleményesen alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez. Ennek egyik legismertebb formája a csempészet volt, amit legtöbbször az ellátási nehézségek, az éhség, a nélkülözés és egyéb gazdasági kényszerek (kötelező beszolgáltatások, elkobzások) indokoltak. Persze, a motivációk között a különböző régiók nagyfokú árkülönbségeiből és piaci viszonyaiból származó lehetőségek, illetve a haszonszerzés reménye is megjelenhetett.

Bencsik leszögezi, hogy noha a Magyar Királyság nyugati és délnyugati részein a csempészet bizonyos motívumai már az első világháború kezdetén megfigyelhetőek, a keresetkiegészítés ezen módja viszonylag új jelenségnek számított országos szinten. A határok ugyanis többnyire átjárhatóak voltak, és ahol a háború alatt nem hoztak korlátozó intézkedéseket, ott az illegális szállítás és kereskedelem csak a demarkációs vonalak meghúzásával és államhatárrá szilárdulásukkal terjedt el. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy a *csempészet* fogalmának rendeleti meghatározására 1920-ig várni kellett.

A legnagyobb kereslet az alapvető fogyasztási cikkek kapcsán mutatkozott meg: leginkább a liszt, a búza, a só, a cukor és a tűzifa, valamint a bors, a paprika, és a lábbelik, továbbá a ruhaárak bizonyultak igazán kelendőnek. Ugyanakkor a Goldberger Textilgyár, a Kispesti Textilgyár Részvénytársaság (KISTEXT) és a Magyar Pamutipar Részvénytársaság (PMI) tevékenységét áttekintve elgondolkodtató a szerző azon magyarázata, amely a szövetek és textilárak csempészetének egyik okát az alacsony színvonalú és drága magyar textilgyártásra vezeti vissza. Bencsik ezzel szemben meggyőzően veszi számba a délről északra irányuló lótranszit (regionális árkülönbségek), valamint a roppant méreteket öltő pénzcsempészet (közös pénzpiac felbomlása és a fizetőeszközök felülbélyegzése) jövedelmezőségének indokait.

Az illegális határátlépők elleni eljárásokban tetten érhető bizonytalanságok és disszonanciák a csempészek esetében is megmutatkoztak. Az ellentmondások és aránytalanságok leginkább az egyes hatóságok diszkrecionális hatalmából, az egyes esetek saját belátás szerinti elbírálásának lehetőségéből eredtek. Itt a szerző többek közt a makói Spergely Imre ideiglenes főszolgabíró történetét hozza fel, aki sokszor még akkor is vonakodott elítélni a tiltott határátlépéssel és csempészettel gyanúsított vádlottakat, ha a bűnösségükhöz semmi kétség sem férhetett. Ezen a téren a fordulat akkor következett be, amikor az 1919-ben a kommunisták által letartóztatott Urbanics Kálmán főszolgabíró visszatérve Csanád vármegye központi járásának élére mindenkit a szabályok feltétlen betartására szólított fel. Ahogy Páger Jánosné két éven át húzódozó kálváriája példázza, a fokozódó szigor alól nem volt kivétel. Őt Urbanics 8,5 kg szalonna becsempészéséért – szokatlan szigorral – ötnapi elzárással büntette.

Az ítélkezési gyakorlat zavarai az általános jogegység hiányából következtek. Bencsik ezeket a problémákat nagy részletességgel tárja fel. Ezáltal megtudható, hogy nemcsak a külföldi és a belföldi eljárási mintázatok keveredtek, de gyakran még a vármegyék is más-más súlyosságú büntetőjogi kategóriába sorolták a csempészeti ügyeket. Volt, ahol „csak” kihágásként kezelték és az elkövetők felett a főszolgabírók ítélkeztek, és volt, ahol vétségnek minősültek és ezért az első fokon ítélő bíróságok valamelyikének (például: uzsorabíróságok) hatáskörébe utalták az ügyintézkést. Mindennek eredményeképpen a kiszabott ítéletek szintén feltűnően különböztek. Míg a szegedi uzsorabíróság nyolc nap, addig a miskolci egy hónap körüli elzárással büntette a csempészeket, és hasonló aránytalanságok a járási főszolgabírók által kiszabott büntetéseknél is megfigyelhetők. Visszaélések és túlzó, részreahajló hatósági intézkedések máshol is jócskán akadtak. Így Somogy vármegyében, ahol három csurgósarkadi parasztgazdát 21 métermázsza búza határon túlra csempészésének kísérletével vádoltak meg. Noha a három férfi csak kihágást követett el, Bóné Kálmán főszolgabíró mindent megtett, hogy a „koncepcióssá” fejlődő ügyet a lehető legkeményebben bírálhassa el.

A határok mentén más jellegű konfliktusok, idegenjogsértések, határzárak figyelmen kívül hagyása, határmenti üzemek, vagy határepizódok, határincidensek (határesemények) is előfordultak. Ez utóbbiak közé tartoztak a határ menti műtárgyrongálások, az érvényes úti okmány nélküli szándékos és véletlen határátlépések, valamint a fegyveres összeütközések. Ugyanakkor bármennyire is változatos esetekről van szó, a határincidensek két közös elemét megnevezi a szerző: a „bizonytalanságot” és az eltérő interpretációkat, percepciókat. Vagyis azt, hogy általában nem lehetett a viszálykodást kezdeményező felet azonosítani, a történeteket és a körülményeket teljes bizonyossággal feltárni, és azt, hogy a kortársak a legkülönbözőbb zavaros, ellentmondásos teóriákat alkottak a konfliktusokról és annak kiváltó okairól. A fentiek szem előtt tartásával Bencsik a határincidensek legsúlyosabb fajtájára, a fizikai atrocitással és/vagy a fegyveres konfliktusokra koncentrált. Egyfelől azért, mert ezen a téren számos megválaszolatlan kérdés adódik, továbbá számos ambivalens, kétes tartalmú forrás maradt fent ezekkel kapcsolatban. Másfelől azért, mert ezek az ügyek váltották ki a legnagyobb visszhangot és maradt utánuk leginkább írásos lenyomat.

Bencsik a csehszlovák határról két kivételesen súlyos fegyveres határeseményt is említ. Először is az 1921. végi domaházait (Gömör vármegye), mikor a csehszlovák csendőrök és a magyar vámőrök között támadt lövöldözésben többen életüket veszítették. Illetve a hími incidenst (Abaúj-Torna vármegye), ami két évvel később egy cseh pénzügyőr halálával borzolta a kedélyeket, ráadásul még a legmagasabb köröket, a minisztériumokat is elérte. Fegyveres összecsapások a románokkal is kialakultak. Például 1923-ban Lőkösháza környékén, ahol az egykori Arad vármegyei főispán határ által kettévágott

birtokának két oldalán a román határőrök és a magyar járőrök vívtak tűz-párbajt. Annak ellenére, hogy senki sem sérült meg, a külföldi és a magyar sajtó heteken át felháborodottan cikkezett az eseményekről, a román fél pedig ostromállapotot és részleges kijárási tilalmat rendelt el. A szerző kutatásai jelen stádiumában úgy látja, nyugodtabb körülmények jellemezték a magyar vámőrök és a jugoszláv határőrizeti szervek kapcsolatát. Még akkor is, ha a babócsai (Somogy vármegye), a bácsalmási és a katymári (Bács-Bodrog vármegye) lakosság panaszai szerint az erőszakos rablások, fenyegetések, betörések, és olykor a fizikai tettelegességgel is járó villongások a jugoszláv határszakaszon egyik fél számára sem voltak ismeretlenek.

A kötet mégsem a fegyveres agresszió tárgyalásával jut el a csúcspontjára, hanem a kapott eredmények kontextualizálásával. Ez nem meglepő, hiszen a könyvnek a(z új) határok társadalomformáló hatása és kompetenciája a valódi témája és esszenciája. Az elméleti kereteket ez alkalommal a statikus, pillanatnyi állapotot jelző territorialitás, valamint a folyamatot, a változást kifejező (de/re)territorializáció fogalmai adják. A szerző az előbbit Miles Kahler, John Agnew és Charles Maier definíciói alapján a térbelileg körülírt politikai uralomként, a térbeliség egyik megnyilvánulási formájaként, a tér társadalmi és politikai megszervezésének egyik lehetséges módszereként vezeti fel, az utóbbi alatt pedig a területiség mértékének módosulását (növekedését, csökkenését, visszaállítását) érti. Magyarán, éppen azt a változó dinamikáját, nem mindig egyenes irányú, és még kevésbé egységes intenzitású folyamatot, amiről a kötet számot ad.

Bencsik a Trianon előtti és utáni határváltozásokat és az azokra adott társadalmi reakciókat elemző esettanulmányaiból arra a megállapításra jut, hogy míg 1914 előtt Magyarországot a nyitottság és a deterritorializálódás motívumai jellemezték, addig a háború kitörésének éveire fokozatosan átalakult a határrezsim működése. A növekvő fenyegetettséggel és veszéllyel párhuzamosan megerősödött a határok elválasztó szerepe, miközben a belső tér kihasználásának, kontrollálásának kiterjesztése, a területi elhatárolódás került előtérbe. Ez a tendencia bontakozott ki az 1920-as években, ami viszont éles ellentétben állt a háború utáni Magyarország nemzetegyesítő, a határok átjárhatóságát és a minél szorosabb magyar-magyar kapcsolatok fenntartását célzó törekvéseivel.

És hogy vajon a határrezsim szigorodásának, restriktív vonásai fokozódásának, valamint a bekövetkezett változásoknak kizárólag Trianon lett volna az oka? Erre a kérdésre Bencsik egyértelműen nemmel felel. Noha elismeri, hogy a békeszerződés és az átszabott határok fontos szerepet játszottak az új viszonyok kialakulásában, a magyar helyzetet a lengyel-román, valamint cseh-szlovák-német határkonfliktusokkal összevetve rámutat, hogy hasonló folyamatok Kelet-Közép-Európa más részein is végbementek. A szerző a leegyszerűsítő narratívák helyett komplexebb magyarázatokat keres és végül

a lezajlott változások okait négy fő tényezőben leli meg: az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában, az új határok éveken át tartó megszilárdulásában, a nemzetközi környezet átalakulásában, valamint a különböző államok (ideértve a magyart is) nemzetépítő koncepciójában.

Összességében elmondható, hogy Bencsik Péter *Demarkációs vonaltól államhatárig* című könyve tartalmát, módszertanát és adatgazdaságát tekintve egyaránt kiváló, fontos munka. Példaértékkel bír a szerző kritikai és elemző attitűdje, elméleti tájékozottsága, következetes, tiszta fogalomhasználata, fegyelmezett gondolatvezetése, kérdéseinek több szempontú vizsgálata. Ugyancsak mintaként szolgál probléma- és forrásközpontúsága, jól érzékelhető kiegyensúlyozottsága, mérték-, valamint távolságtartása. Ezek alapján akár azt is mondhatnánk, hogy a szerző tökéletesen tudja, hol a határ. A kötet programadó jelleggel készült, Bencsik útkijelölésnek, egy ambiciózus, hosszútávú, határokon átívelő kutatás egyik fontos kezdőlépésének szánta. Remélhetőleg nem hiába, és hamarosan akár eddig kevésbé népszerű forráscsoportok (egyes pénzügyintézetek, illetve a kereskedelmi és iparkamarák stb. iratai) feltárásával, akár a szolidaritások, együttműködések tanulmányozásával újabb írások visznek közelebb a határmenti társadalmak mindennapjainak megismeréséhez és megértéséhez.